

Vi tror på vitner med de «riktige» følelsene

Reidar Ommundsen

Utfallet av rettssaker kan i stor grad avhenge av hvor troverdig man opplever at vitneutsagn er. Men hva er det som gjør at vi noen ganger tror fullt og fast på et vitne i en rettssak, mens vi andre ganger reagerer med skepsis på sannhetsgehalten i hva som blir fortalt?

Vår reaksjon kan selvsagt avhenge av selve innholdet i hva som blir fortalt; hvor sannsynlig eller usannsynlig tror vi det er? Men opplevd troverdighet kan også avhenge av måten det blir fortalt på, og da kanskje særlig hvilke følelsesmessige uttrykk som fremkommer sammen med vitneutsagnet. Det er i hvert fall hva en fersk norsk undersøkelse viser.

De norske psykologene har som utgangspunkt at det er særlig viktig med vitners troverdighet i de tilfeller det er snakk om påstand mot påstand, for eksempel når to vitner påstår helt forskjellige ting om samme sak eller hendelse. En vanskelig situasjon av denne typen finner man i saker som dreier seg om (påstått) voldtekt der offeret, som regel en kvinne, påstår å ha blitt utsatt for voldtekt, mens mannen påstår at kvinnen frivillig gikk med på samleiet. Ut fra dette valgte forskerne å ta utgangspunkt i en oppdiktet voldtektshistorie der kvinnen avlegger vitneutsagn om det som skjedde. Målet med undersøkelsen var å finne ut i hvilken grad helt alminnelige mennesker ville tro på dette vitneutsagnet, og om det er avhengig av måten det ble fremlagt på.

Forskerne utarbeidet først to skriftlige vitneutsagn om en voldtekt. Det ene utsagnet var «sterkt», der kvinnen fortalte om klar og entydig vold fra mannens side. Det andre utsagnet var «svakt» ved at kvinnen var litt mer tvetydig og usikker i sin fremstilling av den påståtte voldtekten. Spesielt var det uklart om kvinnen selv hadde «lagt an på» mannen.

Så fikk forskerne en ung (ukjent!) kvinnelig skuespiller til å lære seg de to tekstene utenat og spille hver av dem inn på video tre ganger. Den ene gangen fremviste hun naturlige følelser, dvs. hun virket trist, skremt, nervøs og på gråten. Den andre gangen viste hun unaturlige følelser, dvs. at hun virket litt «fjøllet» ved av og til å le. Den tredje gangen var hun helt nøytral og viste så å si ingen følelser under avleggelsen av vitnesbyrdet. Alt i alt ble det altså spilt inn seks videofilmer, tre med den sterke og tre med den svake vitneforklaringen, slik at hvert av de to utsagnene ble spilt med enten et naturlig, et unaturlig eller et nøytralt følelsesuttrykk.

Video-opptakene ble så vist til knapt 200 «vanlige» personer i 20–30 årsalderen. Forsøkspersonene var delt inn i åtte grupper, hvorav seks så hver sitt videoopptak, mens de to siste gruppene leste enten den sterke eller den svake vitneforklaringen. Etter at de enten hadde sett eller lest et utsagn, skulle hver forsøksperson skåre på en skala hvor troverdig de fant vitneutsagnet. I tillegg skulle de avsi dom over gjerningsmannen (hans vitneutsagn hadde de ikke hørt noe om). Var han skyldig eller ikke?

Troverdigheten ble vurdert som størst når vitnet fremviste de «riktige» følelsene (gråt og nervøsitet). Troverdigheten ble vurdert *meget* lavere når kvinnen viste «feilaktige» følelser. I det tredje tilfellet der hun ikke viste noen følelser (den nøytrale utgaven), ble troverdigheten vurdert til å ligge midt i mellom. Disse forskjellene mellom de tre utgavene av følelsesuttrykk fant man både for den sterke og den svake vitneforklaringen, men ved den svake varianten ble troverdigheten ikke overraskende vurdert som gjennomgående noe lavere.

Ved domsavsigelsene ville 98 % dømme mannen skyldig etter å ha fått avspilt det sterke vitneutsagnet med de «riktige» følelsene. I alt 80 % av forsøkspersonene som hørte det samme utsagnet

uten følelser, ville dømme mannen. De som derimot hørte utsagnet med de feilaktige følelsene, vurderte mannen som skyldig i bare 55 % av tilfellene.

Når utsagnet var *svakt* fant man tilsvarende forskjeller, bortsett fra at det her ikke var forskjell i domsavsigelse, når utsagnet var følelsesmessig nøytralt eller feilaktig.

De av forsøkspersonene som bare leste de to vitnesbyrdene hadde litt mindre tillit til kvinnen, sammenlignet med de som fikk det avspilt med de «riktige» følelsene. Men troverdigheten ble, ut fra lesing alene, vurdert som *større* enn ved video-opptaket av følelsesmessig nøytrale og feilaktige vitneutsagn.

Konklusjonen på dette eksperimentet er altså at troverdigheten «trekkes ned» dersom vitnet enten ikke fremviser passende følelser når det avlegger vitneforklaring – og spesielt dersom vitnet viser feilaktige eller upassende følelser. I den grad dette funnet kan overføres til det virkelige liv, kan det være et alvorlig problem for rettssikkerheten dersom folk av ulike grunner undertrykker sine følelser, slik at deres vitneutsagn ikke fremføres med de «riktige» følelsesmessige uttrykk. Andre igjen kan i pressede situasjoner risikere å fremvise uvanlige og upassende følelser som å le når en skal redegjøre for et overgrep. Sistnevnte personer kan altså ikke regne med å bli trodd i den grad som de mer heldige som viser mer naturlige følelser – enten disse følelsesuttrykkene er ekte eller bare spillfakteri!